

બહિરાત્મા પરને પોતાનો માને છે.  
દેહાદિત્ત જે પર કહિયા તે અપ્પાણુ મુણેઈ।  
સો બહિરપ્પા જિણમણિત્ત પુણુ સંસાર મમેઈ।।૧૦।।  
દેહાદિક જે પર કહ્યાં, તે માને નિજરૂપ,  
તે બહિરાત્મ જિન કહે, ભમતો બહુ ભવકૂપ. ૧૦.

અન્વયાર્થ :- (દેહાદિત્ત જે પર કહિયા) શરીર આદિ જેને આત્માથી ભિન્ન કહેવામાં આવ્યા છે (તે અપ્પાણુ મુણેઈ) તે રૂપ જ પોતાને માને છે (સો બહિરપ્પા) તે બહિરાત્મા છે. (જિણમણિત્ત) એમ જિનેન્દ્રદેવે કહ્યું છે. (પુણુ સંસાર મમેઈ) તે વારંવાર સંસારમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે.

વીર સંવત ૨૪૮૨, જેઠ વદ ૬, ગુરુવાર  
તા. ૦૮-૦૬-૧૯૬૬  
ગાથા-૧૦ થી ૧૨. પ્રવચન નં. ૪

આ ‘યોગસાર’, આ શાસ્ત્ર ‘યોગીન્દ્રદેવ’ કૃત છે. જે ‘પરમાત્મપ્રકાશ’ બનાવ્યું છે એમણે આ બનાવ્યું છે. દસમી ગાથામાં બહિરાત્માની વ્યાખ્યા થોડી આવી છે, સાધારણ આવી હતી, આ વિશેષ વિસ્તારથી કરે છે. ‘બહિરાત્મા પરને પોતાનો માને છે.’

દેહાદિત્ત જે પર કહિયા તે અપ્પાણુ મુણેઈ।  
સો બહિરપ્પા જિણમણિત્ત પુણુ સંસાર મમેઈ।।૧૦।।

એ શ્લોક છે. આ આત્મા અખંડ આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય વસ્તુ અભેદ પદાર્થ છે. એને છોડીને જે કંઈ આ શરીર, ઘર, ધન, ધાન્ય, મકાન, આબરૂ, કીર્તિ, શરીરની ક્રિયા કે અંદરમાં પુણ્ય-પાપના ભાવ (થાય) એ બધા મારા છે, એમ માને છે એ બહિરાત્મા મિથ્યાદષ્ટિ અજ્ઞાની છે. ‘જુગરાજજી’!

જે સ્વરૂપમાં નથી. જ્ઞાન, આનંદ એ આત્માનું ત્રિકાળી શુદ્ધ આનંદ સ્વરૂપ છે. એમાં નથી એવા પુણ્ય-પાપના, શુભ-અશુભના વિકલ્પો અથવા ચાર ગતિ, છ કાય, લેશ્યા, કષાય આદિ ભાવ એ પરભાવ છે, એ આત્માનો સ્વભાવ નથી. એ દેહાદિ પરભાવ એમાં બધું આવી ગયું. શરીરથી માંડીને અંદર રાગની મંદતાના શુભભાવ એ બધા આત્માથી બાહ્ય છે. બરાબર હશે? ‘રતિભાઈ’!

એ બાહ્ય જે છે, ‘શરીર આદિ જિનકો આત્મા સે ભિન્ન કહા ગયા હૈ...’ શાસ્ત્રમાં અથવા વસ્તુ સ્વરૂપમાં આત્મા આનંદ, જ્ઞાયક સ્વરૂપ અભેદ (છે), એનાથી એ દયા, દાન, વ્રતાદિના ભાવ કે હિંસાદિના ભાવ કે કષાય કે ગતિ, એ બધા આત્માના સ્વભાવથી બાહ્ય-બાહિર – અંતર સ્વરૂપમાં નથી એવા બાહિર કહેવામાં આવ્યા છે. એવા બાહ્યભાવને આત્મા માને એને અહીંયાં મિથ્યાદષ્ટિ બહિરાત્મા મૂઢ કહ્યો છે. સમજાણું કાંઈ?

‘દેહાદિત્ત જે પર કહિયા’ જેને પર કહ્યા છે, એમ પાછો અહીંયાં શબ્દ છે. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે આત્મા અખંડ જ્ઞાનાનંદ મૂર્તિ, એના સિવાય (જેટલા ભાવો છે તે બધાને પરભાવ કહ્યા છે). અહીં બે લીટીમાં આટલું નાખ્યું છે. એ તો એમાં એણે વિસ્તાર કર્યો છે. કોઈ સાધુ ગૃહસ્થનું ચારિત્ર પાળે અને એને આત્માનો સ્વભાવ જાણે તો એ સાધુ, શ્રાવક તો મિથ્યાદષ્ટિ છે. એ તો એણે શુભભાવની વ્યાખ્યા કરી છે. સમજાણું કાંઈ? શ્રાવક કે મુનિનો જે શુભભાવ વ્યવહાર છે ને? પંચ મહાવ્રતના, બાર વ્રતના વિકલ્પો છે, એના ષટ્ પ્રકારના, શ્રાવકના છ પ્રકારના કર્તવ્ય છે ને? વ્યવહાર કર્તવ્ય છે ને? દેવદર્શન, ગુરુપૂજા વગેરે, એવું જે આચરણ છે, વ્યવહારે શુભરાગ છે. એમ મુનિને પણ પંચ મહાવ્રત આદિનું આચરણ એ રાગ-શુભરાગ છે. એ આચરણ મારું છે અને એ આચરણથી મને હિત થાય એમ માનનાર(ની) દષ્ટિ બહિર છે, મિથ્યાદષ્ટિ છે, એની બહિરાત્મા દષ્ટિ (છે), અંતર દષ્ટિ નથી. સમજાય છે કાંઈ?

ત્યારે (કોઈ કહે કે), જ્ઞાનીને એવા ભાવ તો હોય છે. એવા ભાવ હોય છતાં એને પોતાનું સ્વરૂપ જાણતો નથી, તેનાથી હિત માનતો નથી. એવા શ્રાવક અને મુનિના વ્યવહાર આચરણના જે જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર, વીર્યાચાર એવા (આચાર) આવે છે ને? કાળે ભણવું વગેરે નથી આવતું? એ..ઈ...! ‘પ્રવચનસાર’માં તો એમ કહે, તમારે પ્રતાપે આમ થાશે. અહીં કહે છે કે, એવા ભાવથી લાભ માને તો એને બહિરાત્મા મિથ્યાદષ્ટિ કહ્યો છે. જુઓ! નાખ્યું એમાં, એ..ઈ...! ત્યાં તો નિમિત્તનું કથન કર્યું છે. ‘પ્રવચનસાર’માં તો એવો ભાવ ત્યાં હોય છે એનું નિમિત્તનું કથન કર્યું છે. જ્ઞાનમાં વિનયથી ભણવું, કાળે ભણવું વગેરે આઠ બોલ આવે છે ને? સમકિતના વ્યવહારના આઠ બોલ આવે છે. ચારિત્રના આઠ, પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, આમ જોઈને ચાલવું આદિ, તપના બાર પ્રકાર એ બધા વિકલ્પાત્મક ભાવ છે, રાગ છે. એ મારું સ્વરૂપ છે અથવા એનાથી મારું કલ્યાણ (છે એમ માને છે). જેનાથી કલ્યાણ માને (એ) એનું સ્વરૂપ માને, એને સાધન માને તોપણ તે મિથ્યાદષ્ટિ છે એમ અહીં તો કહે છે. ઈ સાધન નથી, સાધન, સ્વભાવમાં સાધન છે. સમજાણું?

એ આવશ્યક-કર્તવ્ય અંતરનું (છે), સ્વરૂપમાં ઠરવું ઈ. ઓલા વ્યવહાર આવશ્યક, એને પરમાર્થે આત્માનું સ્વરૂપ જાણે. ‘દેહાદિત્ત જે પર કહિયા’ જુઓ! ‘દેહાદિત્ત જે પર કહિયા’. એ બધા પર છે. શુભ વિકલ્પો-વૃત્તિ ઊઠે છે એ બધા પર છે, વિકાર છે, વિભાવ છે,

સદોષ છે. આહાહા...! કહો, સમજાણું કાંઈ? એવા શુભ આચરણને (પરભાવ કહે છે). બીજી ભાષા, અહીંયાં તો અત્યારે લક્ષમાં એ આવ્યું હતું, ઉદયના બોલ છે ને? ભાઈ! ઉદયના બોલો, ઇ અત્યારે લક્ષમાં આવ્યું હતું. ૨૧ બોલમાં કોઈ બોલ જે છે એ આત્માનો માને તો બહિર્બુદ્ધિ મિથ્યાદષ્ટિ છે.

મુમુક્ષુ :- આત્માનું તત્ત્વ છે, એમ લખ્યું છે.

ઉત્તર :- એ આત્માનું તત્ત્વ (કહ્યું) એ તો એક સમયની પર્યાયનું જ્ઞાન કરાવવા (કહ્યું છે). એક સમયની પર્યાયમાં એનું જ્ઞાન કરાવવા. વસ્તુદષ્ટિની દષ્ટિએ એ બહિર્ ભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? એ... દેવાનુપ્રિયા! એ... ‘ભોગીભાઈ’!

‘દેહાદિષ્ઠ જે પર કહિયા’ અહીં તો ભગવાન કહે છે એમ આપણે સિદ્ધ કરવું છે. ‘યોગીન્દ્રદેવ’ એમ કહે છે ને કે, દેહ, શરીર, વાણી, મન, કર્મ, ધન, ધાન્ય, લક્ષ્મી, બાયડી, છોકરા આદિ એ બધું ભગવાનઆત્માથી જુદી ચીજ છે. એક કોર લીધી, આ તો હજી સ્થૂળ વાત કરી. હવે રહી અંદરમાં. આ બાહ્યની વાત થઈ, હવે અંદરમાં જે કંઈ શુભ પરિણામ ઊઠે છે, વિભાવના આચરણ, જેને વ્યવહાર આચરણ તરીકે શાસ્ત્રમાં કહ્યું એવા જે શુભ આચરણ-ભાવ ઊઠે છે, એ પણ ખરેખર બહિર્ભાવ છે. કેમકે અંતર સ્વભાવમાં છે નહિ અને અંતર સ્વભાવમાં રહેતા નથી. સમજાણું કાંઈ? અંતર સ્વભાવમાં છે નહિ અને અંતર સ્વભાવમાં શુદ્ધ ચિદાનંદની મૂર્તિ ભગવાનઆત્મા છે. એમાં એ દયા, દાન, વ્રતાદિના શુભ વિકલ્પો કે જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચારના પરિણામ એ વિભાવ છે. એ જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપમાં નથી તેમ તે જ્ઞાનાનંદની પૂર્ણ પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે તે રહેતા નથી માટે એની ચીજ નથી. સમજાણું કાંઈ? આહા...!

‘દેહાદિષ્ઠ જે’ આમ વાપર્યું છે ને? ભગવાન એક બાજુ રહી ગયો. એક સમયમાં અખંડ આનંદકંદ અભેદ ચિદાનંદની મૂર્તિ, એને આત્મા તરીકે જાણે તો તો સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્દર્શન થયું. એ તો જેવો જેનો સ્વભાવ તે રીતે તેનો સ્વીકાર. અને આવો આત્મા ન માનતા એ આત્માથી બાહ્ય ચીજો જે વિકલ્પાદિ ઊભી થાય, જે એમાં નથી, ઉત્પન્ન થાય છતાં એના સ્વભાવમાં રહેતી નથી ને એના સ્વભાવને સાધનરૂપે મદદ કરતી નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા એવો વિકલ્પ શુભ છે એ ખરેખર બહિર્ભાવ છે, વિભાવ છે. પંચ મહાવ્રતના પરિણામ, અહિંસા, સત્ય, દત્ત, બ્રહ્મચર્ય એ પણ એક વિકલ્પ, વિભાવ છે. એ એનું સ્વરૂપ નથી. એ વિભાવને સ્વભાવ માને કે વિભાવને સ્વભાવનું સાધન માને કે વિભાવ મારી ચીજમાં છે એમ માને (એ બહિરાત્મા છે). સમજાણું કાંઈ? ‘શાંતિભાઈ’! શું હશે આ? ભારે...! કહો, સમજાણું?

એ પુણ્ય પરિણામ અને પુણ્યના ફળ, શુભભાવ એનું બંધાણું પુણ્ય, આ એના ફળ

તરીકે તમને આ હજારનો પગાર મળે છે. એ ત્રણે મને મળે, એમ માનવું એ મૂઠ છે, એમ અહીં કહે છે, ભાઈ! એને શેર માર્કિટમાં હજારનો પગાર મળે છે. એ આવ્યા હતા, નિવૃત્તિ લઈને આવે છે. આ તો પુણ્યના પરમાણુઓ અને પુણ્યના ભાવ અને એના ફળની બહારની વિચિત્રતા જુઓ! એ ભપકે વધ્યો એમ માનનારો મૂઠ છે, એમ કહે છે. ‘રતિભાઈ’! આહાહા...! એ...ઈ...! ‘લક્ષ્મી અને અધિકાર વધતાં શું વધ્યું? શું કુટુંબ કે પરિવારથી..’ એ વધ્યું (તો) તું વધ્યો? કે ગુમડાં વધ્યા? ગુમડાં સમજો છો? ફોડા.. ફોડા! ગુમડાં થાય છે.

એક શેઠને હતું. આપણા એક ભાઈ હતા ને? ‘બ્યાવર... બ્યાવર’ ને? નહોતા એક શેઠ? આપણે આહાર કરવા ગયા હતા. ‘મોતીલાલજી’, ‘બ્યાવર’માં ‘મોતીલાલજી’ શેઠ હતા ને? ગૃહસ્થ માણસ, ખાનદાન માણસ, મોટા ગૃહસ્થ. પણ આખા શરીરમાં સોપારી સોપારી જેટલા (ગુમડા). આખા શરીરમાં આવડી આવડી ગાંઠું, હોં! ‘બ્યાવર’માં ‘મોતીલાલ’ શેઠ હતા. એને ત્યાં આહાર કરવા ગયા હતા. મોટા ગૃહસ્થ, આબરૂદાર. મોટા શેઠિયા, મોટા માણસ. શરીર જુઓ તો બધે આવડી આવડી ગાંઠું નીકળેલી બધે, હોં! સોપારી (જેવી). એવા ગૃહસ્થ હતા. લાખ દવાઓ કેટલી કરતા હશે? ધૂળમાંય કાંઈ ન થયું, મરતા સુધી શરીર એમને એમ રહ્યું, લ્યો! એ મને થયું એમ માનવું તે બહિરાત્મબુદ્ધિ છે, એમ કહે છે. એ આત્મામાં થયું નથી, એ તો જડની દશામાં છે.

એમ જડની દશામાં સુંદરતા, કોમળતા, આકૃતિ, નમણાઈ વગેરે જડની દશામાં થતાં ‘મને થયું’, ‘એ મને થયું, એ હું છું, હું રૂપાળો છું, હું નમણો છું, હું સુંદર છું’ એ બુદ્ધિ શરીરાદિને, પરને પોતાનું માનનારની બુદ્ધિ છે. સમજાણું કાંઈ?

‘શરીર આદિ...’ આદિમાં બધું નાખ્યું છે, હોં! ‘જેને આત્માથી ભિન્ન કહેવામાં આવ્યા છે...’ ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે પરમાત્મ સ્વરૂપ પોતાનો નિજ સ્વભાવ, સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ જ્ઞાયકમૂર્તિ અખંડાનંદ ધ્રુવ, અનાદિઅનંત સ્વભાવ, એનાથી જેટલા બહિરભાવ (છે) એને પોતાના માને, એનાથી પોતાને લાભ માને એમ એ મારું કર્તવ્ય છે એમ માને. લ્યો! આવા કર્તા નીકળે છે કે નહિ? ‘રામજીભાઈ’નું યાદ આવ્યું. સમજાણું કાંઈ? જેને – રાગાદિને જેનું કર્તવ્ય સ્વીકારે તે કર્તવ્યથી જુદો કેમ પડે? કહો, ‘રતિભાઈ’! સમજાણું? એ શુભભાવ દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રતાદિના શુભભાવ એ મારું કર્તવ્ય છે અને હું ખરેખર એનો રચનાર છું, એમ જે માને તેવા કર્તવ્યને કેમ છોડે? એવા કર્તવ્યનો માનનાર તે બહિરાત્મા મિથ્યાદષ્ટિ અજ્ઞાની છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- વ્યાખ્યા લાંબી બહુ થઈ ગઈ.

ઉત્તર :- લાંબી થઈ ગઈ. મગજમાં ઉદયભાવ યાદ આવી ગયા. આ તો થોડા બોલ છે, ઘણા બોલ છે એમાં, નહિ? અસિદ્ધભાવ, લ્યોને! અસિદ્ધભાવ. આ વાંચતા ઉદયભાવ મગજમાં આવી ગયા. ઉદયભાવ કેટલો અસિદ્ધ છે? ચૌદમાં ગુણસ્થાન સુધી અસિદ્ધભાવ

છે. એ બધો અસિદ્ધભાવ, અપૂર્ણભાવ, મલિનભાવ, વિપરીતભાવ, ખંડખંડભાવ... સમજાય છે કાંઈ? એને પોતાનું સ્વરૂપ માને, એ બહિરૂવસ્તુ છે. ભગવાન અંતર ચિદાનંદની મૂર્તિ અખંડ આનંદકંઠ ધ્રુવ ચૈતન્ય છે. એને પોતાનું સ્વરૂપ ન માનતાં, જે એમાંથી નીકળી જાય છે, ટકતું નથી, ટકતા તત્ત્વ સાથે જે ટકતું નથી, એને પોતાના માને તેને બહિરાત્મા મૂઢ જીવ કહે છે. ભારે વ્યાખ્યા આકરી! એ.. ‘રતિભાઈ’!

‘બહિરૂ’ એમ શબ્દ છે ને અહીં તો? ‘બહિરૂ’ ‘દેહાદિત્ત સો બહિરપ્પા... બહિરપ્પા’ બાહિરૂમાં આત્મા માનનારો, એમ. ભગવાનઆત્મા જ્ઞાયકની મૂર્તિ, ચૈતન્યસૂર્ય, અનાકુળ આનંદનો કંઠ, એવું સ્વતત્ત્વ સ્વયંસિદ્ધ, એને પોતાનું ન માનતા એનાથી બાહ્યના કોઈપણ વિકલ્પ આચારાદિના, વ્યવહાર આચારના, હોં! વ્યવહાર ક્રિયાના, વ્યવહાર મહાવ્રતના.. સમજાય છે કાંઈ? સમક્રિતના વ્યવહાર શ્રદ્ધાના આઠ વિકલ્પો, જ્ઞાનાચારના, ચારિત્રાચારના વ્યવહારના, એ બધા વિભાવો એ મારો સ્વભાવ છે અથવા એ વિભાવથી મારું હિત થશે, એમ માનનાર એ વિભાવને જ બહિરૂ, બહિરૂને જ આત્મા માને છે. છે ને? ‘દેહાદિત્ત જે પર કહિયા તે અપ્પાણુ મુણેઝ’ તેને આત્મા જાણે. આપણે શબ્દાર્થ કરીએ (છીએ). આ તો મહાસિદ્ધાંત છે. આહાહા...! કહો, સમજાણું આમાં?

‘દેહાદિત્ત જે પર કહિયા’ એક સ્વ રહી ગયો, એ સિવાય (બાકી બધું) પર. ‘તે અપ્પાણુ મુણેઝ’ તેને આત્મા માને અર્થાત્ એનાથી હિત માને અર્થાત્ એ પુણ્ય-પાપના રાગાદિ વિભાવ આચારને પોતાના સ્વભાવનું સાધન માને તો સ્વભાવ અને વિકાર બે એક માનનારા એને જ આત્મા માને છે. ‘સો બહિરપ્પા’ એની દષ્ટિ જ ચિદાનંદ જ્ઞાયકભાવ તરફ નથી, એની દષ્ટિ ત્યાં આગળ એ ખંડખંડ આદિ રાગાદિ ભાવ કે અલ્પજ્ઞ આદિ, એમાં જેની બુદ્ધિ પડી છે એ બધા (બહિરાત્મા છે). ઓલામાં કહ્યું હતું ને? પંડિત. ભેદવિજ્ઞાની પંડ્યા. એટલે બુદ્ધિવાળો એમ કીધું ને? અહીં અપંડ્યા લેવું, એમ મારું કહેવું છે. હેં?

પુણ્ય-પાપના રાગભાવ, શરીરભાવ, વાણી, એનાથી ભિન્ન એવું ભેદજ્ઞાન, એવું પરથી ભેદજ્ઞાન, સ્વભાવ તરફની એકતા (જેને થઈ છે) એને પંડિત કહ્યો. એ જીવને અંતરાત્મા કહ્યો, એને આત્મા છે તેવો જાણ્યો, માન્યો કહ્યો. એનાથી વિરુદ્ધ વિકલ્પ, રાગાદિને પોતાનું સ્વરૂપ માને તેને અપંડ્યો કહ્યો. એટલે એકત્વબુદ્ધિવાળો કહ્યો એટલે અપંડ્યો કહ્યો એટલે મૂરખ કહ્યો, બહિરાત્મા કહ્યો. આ તો વળી ઓલા પંડ્યા ઉપર મગજ ગયું કે, પંડ્યા એટલે શું હશે? એમાં લખ્યું છે, પંડ્યા એટલે બુદ્ધિ. ભેદવિજ્ઞાનની બુદ્ધિ. અને આ (—અજ્ઞાની) અભેદ (માને છે). સ્વરૂપમાં રાગ અને પુણ્ય ભિન્ન છે એને એક માનનારા તે અપંડ્યા, મૂર્ખ અને બહિરાત્મા છે. સમજાણું કાંઈ?

‘સો બહિરપ્પા જિણમણિત્ત’ દેખો! વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર, જેને એક સમયમાં સેકંડના અસંખ્ય ભાગમાં જ્ઞાનની જ્યોત, કેવળજ્ઞાનપણે પૂર્ણ પ્રગટ થઈ ગઈ, ચૈતન્યસૂર્ય અંદર સત્ત્વ





જ્યાં સુધી પૂર્ણ દશા પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી આવા વ્યવહાર ઊભા હોય છે, પણ એ પર તરીકે હોય છે, સ્વ તરીકે ખતવવા માટે હોતા નથી. આહાહા...! ‘ચીમનભાઈ’! ભારે વાત આકરી. એ... ‘મોહનભાઈ’! શું પણ ત્યારે આવું કહેશે તો આખો દિ’ કોઈ (કંઈ) નહિ કરે. ક્યાં ગયા?

મુમુક્ષુ :- હોંશ ઊડી જાય છે.

ઉત્તર :- હોંશ ઊડી જાય છે! સત્યનું તો સત્ય સ્વરૂપ છે એમ રાખવું જોઈએ. સત્ના કાંઈ ખંડ કરવા જોઈએ? સત્ય વસ્તુને વસ્તુ તરીકે રાખો, ફેરફાર કરશો નહિ. આહાહા...! કહો, ‘રતનલાલજી’! કેવું છે? આવી આકરી વાત (સાંભળશે) તો ‘ઈન્દોર’વાળા બધા રાડ પાડશે.

અહીં તો કહે છે કે, શ્રાવકનો વ્યવહાર આચરણ અને સાધુનો વ્યવહાર આચરણ, એ પણ મને હિતકર છે એમ માનનાર બહિરાત્મા મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, એમ કહે છે. કારણ કે અહીં તો ઉદયભાવમાં રાગ લીધો છે ને? સમજાણું કાંઈ? ભગવાનઆત્મા. વળી પાછું કર્યા વિના રહે નહિ. કેટલાક વળી એમ કહે છે. ભાઈ! તને ખબર નથી, બાપુ! એ ભાવ હોય છે, આવે છે. આત્માનું કર્તૃત્વ નથી પણ કમજોરીના કાળમાં એ ભાવ આવે છતાં હિતકારી નથી. હિતકારી નથી તો લાવે શું કરવા? લાવતો નથી, પણ આવે છે. આહાહા...! આહાહા...હા...! એ... ‘વજુભાઈ’!

‘બહિરપ્પા જિણમણિ’ ‘જિણમણિ’. વીતરાગ પરમેશ્વરે એમ કહ્યું છે. સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા પૂર્ણ દશા જ્યાં પ્રગટ થઈ, વાણીમાં ઈચ્છા વિના આ વાત આમ આવી છે. આહાહા...! એ... ‘કાંતિભાઈ’! આ ભારે વાત, ભાઈ! ઓલા કેટલાક કહે કે, આ ‘સોનગઢ’ની (વાત ભારે છે). પણ આ ‘સોનગઢ’ની છે કે કોના ઘરની છે આ?

મુમુક્ષુ :- ‘સોનગઢ’નું હોય તો વાંધો શું છે?

ઉત્તર :- પણ એ ‘સોનગઢ’નું એટલે આવું, એમ એના મનમાં (હોય). એકલું એકાંત.. એમ. અમારું અનેકાંત છે, એમ કહે.

અહીં કહે છે કે, એ બહારના વિકલ્પો છે, ભાઈ! હો, પણ એ કંઈ આત્માનું કલ્યાણ કરનાર છે ને આત્માનું સ્વરૂપ છે, એમ માનવું તે મિથ્યાત્વ છે. મારા સ્વરૂપમાં હું છું અને એ મારામાં નથી. એનું નામ અનેકાંત કહેવામાં આવે છે. પણ એ હું શુદ્ધ પણ છું અને મલિનભાવ પણ હું છું, એમ અનેકાંત હોઈ શકે? સમજાણું કાંઈ? હું નિશ્ચય સ્વરૂપે શુદ્ધ અખંડ આનંદ છું, તેમ વ્યવહાર સ્વરૂપે વિકલ્પ અને વિભાવ પણ હું છું, એમ કાંઈ હોઈ શકે? સમજાણું કાંઈ? ભારે વાત પણ. એણે કોઈ દિ’ અનંતકાળમાં આ વાત લક્ષમાં લીધી નથી. આહાહા...!

‘સો બહિરપ્પા જિણમણિ’ ‘એમ જિનેન્દ્રદેવે કહ્યું છે.’ ‘પુણ સંસાર ભમેજ’ બસ! ફરીને

એમ ને એમ પરિભ્રમણ કરશે. અનાદિકાળથી એમ પરને પોતાનું માનતો આવે છે અને પરને એણે છોડવું નથી, તો પરને છોડવું નથી એટલે પરમાં તે પરિભ્રમણ કરશે. ‘પુણુ સંસાર મમેઝ’ જુઓ! વારંવાર. એમ વળી ‘પુણુ’નો (અર્થ કર્યો). ‘સંસારમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે.’ આવો આત્મા અનાદિકાળથી આત્માની મૂળ ચીજને જાણ્યા વિના, અસલી સ્વભાવને જાણ્યા વિના, વિકૃત રૂપને પોતાનું સ્વરૂપ માનીને (પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે). કહો, સમજાણું?

એક માણસ હોય, નથી આ રૂપ ધારણ કરતાં? માથે ઓલું કરે ને આમ (કરે). મુસલમાન બહુ કરે. માથે કપડા ઓઢે ને લૂગડું બાંધે ને આમ કરે. એ તો જાણે છે કે હું તો માણસ છું, હું આ નથી. હાથી જેવું રૂપ ધારણ કરે. આમ માથે સોડ નથી તાણતા? હૈં? હાથીના ખોળા નાખે. હૈં? આમ કરે છે, મેં જોયું હતું. એક ફેરી ત્યાં અપાસરા પાસે નીકળ્યું હતું. અપાસરા પાસે નીકળ્યું હતું. બધું એક એક વાર તો સરખું જોઈ લીધું છે. ઇ માણસ નીકળ્યો હતો ને માથે હાથીનું ઓલું (કરેલું). આ જુઓ! પણ એ માનતો હશે કે, હું હાથી નથી. હૈં?

એમ આ શરીરના ખોળા માથે લાલ ચામડાના, આ વાણી ધૂળની અને આ માને કે, મારી. હવે એનું કરવું શું? અને એમાં પુણ્ય ને પાપના ભાવ ઊઠે એ ઝીણા ચામડાના કટકા છે. એ કંઈ આત્માનો સ્વભાવ નથી. વિભાવ.. વિભાવ, વિકાર, સદોષ, ઉપાધિ (છે). એને પોતાનું સ્વરૂપ માને, વિકૃત રૂપને અવિકૃત માને. વિકૃતરૂપ કહ્યું ને? હાથીને, માણસ હતો એને પોતાનું માને. એમ આત્મામાં થતી વિકૃત દશા, શુભાશુભભાવ એના સંબંધ ને એના ફળ, એને પોતાની માનનાર વિકૃતને જ અવિકૃત માને તે વિકૃતને કેમ છોડે? તેથી વિકૃતમાં ફરી ફરીને ભ્રમણ કરશે. લ્યો, એ દસમી ગાથા થઈ.

જ્ઞાનીએ પરને આત્મા ન માનવો જોઈએ.

देहादिउ जे पर कहिया ते अप्पाणु ण होहिं।

इउ जाणेविणु जीव तुहुं अप्पा अप्प मुणेहिं।।११।।

દેહાદિક જે પર કહ્યાં, તે નિજરૂપ ન થાય,

એમ જાણીને જીવ તું, નિજરૂપને નિજ જાણ. ૧૧.

અન્વયાર્થ :- (દેહાદિઉ જે પર કહિયા) શરીર આદિને પોતાના આત્માથી ભિન્ન કહેવામાં આવ્યા છે (તે અપ્પાણુ ણ હોઈ) તે પદાર્થ આત્મા થઈ શક્તા નથી અને તે રૂપે આત્મા થઈ શક્તો નથી. (इउ जाणेविणु) એમ સમજીને (जीव) હે જીવ! (तुहुं अप्पा अप्प मुणेहिं) તું પોતાને આત્મા જાણ, યથાર્થ આત્માનું જ્ઞાન કર.



અગિયારમી (ગાથા). ‘જ્ઞાનીએ પરને આત્મા ન માનવો જોઈએ.’ ધર્મી સત્.. સત્. સત્ સ્વરૂપનો સ્વીકાર, તેને અસત્માં પોતાપણું માનવું ન જોઈએ. અસત્ એટલે જે સ્વરૂપમાં નથી એવી જે પરવસ્તુ આદિ છે એને પોતાની માનવી ન જોઈએ. ઓલો બહિરાત્મા હતો. આ સવર્ણુ લ્યે છે.

देहादिउ जे पर कहिया ते अप्पाणु ण होहिं।

इउ जाणेविणु जीव तुहुं अप्पा अप्प मुणेहिं॥११॥

બહુ ટૂંકા શબ્દોમાં એકલો માલ ભર્યો છે. ‘શરીર આદિને પોતાના આત્માથી ભિન્ન કહેવામાં આવ્યા છે...’ આ બધી વાત કરી એ. શુભ-અશુભભાવ, આચરણ, ક્રિયા, દેહ, વાણી, મન, કર્મ, લક્ષ્મી બધું. એ ‘ભિન્ન કહેવામાં આવ્યા છે તે પદાર્થ આત્મા થઈ શકતા નથી...’ શું કહે છે? કે, ‘તે અપ્પાણુ ણ હોહિ’ ભગવાન જ્ઞાનમૂર્તિ પ્રભુ, એ વિભાવ ને શરીર ને વિકલ્પ રૂપે કંઈ બની જતો નથી, એ રૂપે બની જતો નથી. વસ્તુ કંઈ, વિકૃત પર્યાયથી વસ્તુ એ રૂપે બની જતી નથી. શું કહ્યું?

ભગવાનઆત્મા ચિદાનંદની મૂર્તિ અરૂપી અખંડ આનંદકંદ ચિદાનંદ અનાદિઅનંત પોતે વસ્તુ છે, પદાર્થ છે. એ શરીરાદિ જે આત્માથી જુદા કલ્પા, વિકલ્પાદિ, રાગાદિ, પુણ્યાદિ ‘તે પદાર્થ આત્મા થઈ શકતા નથી.’ ‘તે અપ્પાણુ ણ હોહિ’ ‘તે પદાર્થ આત્મા થઈ શકતા નથી.’ શું કહે છે? એ પુણ્ય-પાપના ભાવ, શરીર, વાણી, કર્મ એ આત્માપણે નથી થઈ શકતા. એ અજ્ઞાત્માપણે બહાર રહે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! આત્માને જે સ્વભાવ સ્વરૂપ એમાં છે, એમાં એ આવી નથી જતા, એમ કહે છે. ‘તે પદાર્થ આત્મા થઈ શકતા નથી.’ શું કીધું? સમજાણું કાંઈ?

શુદ્ધ જ્ઞાનની મૂર્તિ ચૈતન્યસૂર્ય પ્રભુ, એ રૂપે એ પુણ્ય-પાપના ભાવ, શરીરાદિ એ રૂપે થતા નથી. ચૈતન્યસૂર્ય વસ્તુ એ આ દેહાદિ બાહ્ય ક્રિયા એ આત્મા નથી થતાં, આત્મા થતા નથી. માને ઈ માન્યતા બહિરાત્માની છે, એ થતાં નથી. સમજાણું કાંઈ? એક રાગનો કણ અને રજકણ, રાગનો સૂક્ષ્મ શુભરાગનો કણ અને રજકણ, રાગકણ અને રજકણ એ આત્મા થતા નથી. શું કહે છે? જુઓ!

‘તે પદાર્થ આત્મા થઈ શકતા નથી.’ ભગવાન જ્ઞાનજ્યોતિ ચૈતન્ય પ્રભુ, એ રાગનો વિકલ્પ દયા, દાનનો હો કે પરમાણુનો રજકણ હો, એ પરપદાર્થ કંઈ આત્મા થઈ શકે છે? રાગ વિભાવ એ સ્વભાવ થઈ શકે? રજકણ એ જીવ થઈ શકે? સમજાણું કાંઈ? કહો, ‘પ્રવીણભાઈ’! આ તો સમજાય એવું છે કે નહિ? જોવું પડે લ્યો, એનેય તે. પણ ભગવાન ચૈતન્યસૂર્ય છે ને અંદર? કહો!

સ્ફટિક રત્ન છે, સ્ફટિક રત્ન. હવે એમાં જોડે કાળા ફૂલ, રાતાં ફૂલ હોય એ કાળા,

રાતાં ફૂલ સ્ફટિકપણે થઈ જાય? અને એમાં કાળા, રાતાંની થોડી ઝાંચ પડી દેખાય એ પણ કાળી, રાતી ઝાંચ સ્ફટિકપણે થઈ જાય? સમજાણું કાંઈ? ‘જેમ નિર્મળતા રે સ્ફટિક તણી, તેમ જ જીવ સ્વભાવ રે... શ્રી જિનવીરે ધર્મ પ્રકાશ્યો, પ્રબળ કષાય અભાવ રે... જેમ નિર્મળતા રે સ્ફટિક તણી.’ જેમ નિર્મળ સ્ફટિક પિંડ છે, એમ ભગવાનઆત્મા નિર્મળ આનંદ ને જ્ઞાનનો કંદ આત્મા છે. સમજાય છે? એમાં જોડે લાલ, કાળા ફૂલ હો તો એ લાલ, કાળા ફૂલ કાંઈ સ્ફટિકપણે થઈ જતા હશે? અને એમાં જરી કાળી, રાતી ઝાંચ પડી એ સ્ફટિકપણે થાય છે? એ સ્ફટિકરૂપ ધારણ કરે છે? કાળું, રાતું એ કંઈ સ્ફટિકરૂપ ધારણ કરે છે?

એમ ભગવાનઆત્માથી બાહ્ય પદાર્થ એ આત્મા નથી થઈ શકતા. એ પુણ્ય-પાપના વિકલ્પો અને શરીરાદિ, સ્ફટિક જેવો ભગવાનઆત્મા, એ રૂપે થઈ શકતા નથી. કોણ? ઓલા વિભાવ ને શરીર ને વાણી. આહાહા...! ‘તે રૂપે આત્મા થઈ શકતો નથી.’ એ રૂપે આત્મા થઈ શકતો નથી. અરસપરસ નાખ્યું. શું કીધું? એ ‘અપ્પાણુ ણ હોહિ’ નાખ્યું છે ને? એટલે તે પદાર્થ આત્મા નથી શકતા અને તે રૂપે આત્મા થઈ શકતો નથી. અરસપરસ. આહાહા...! શું કહ્યું? ભાઈ! આ તો એકલી ભેદજ્ઞાનની વાત છે. સમજાય છે કાંઈ? આ તો માખણ તારવીને આ એકલું મૂક્યું છે.

ભગવાનઆત્મા...! આ દેહાદિ તો રજકણ માટી છે, વાણી માટી છે, અંદર શુભ-અશુભ રાગ (થાય), એ શુભ-અશુભ રાગ આત્મા થઈ શકે? અને આત્મા એ રૂપે થઈ શકે? એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! પરભાવે મોહ્યો રે આત્મા.. ભૂલ્યો રે ભગવાનને અંદરમાં. પોતે ભગવાનને ભૂલ્યો. સચ્ચિદાનંદ ચિદાનંદ જ્ઞાતા-દૃષ્ટા આનંદનો કંદ પ્રભુ, કહે છે કે, એ આત્મા શું કાંઈ વિભાવરૂપે થાય? એ આત્મા શું શરીરરૂપે થાય? એ આત્મા વાણીમાં આવે કે થાય? આવે તો થાય ને! અને વિભાવના વિકલ્પમાં આત્મા આવે કે આત્મા વિભાવપણે થાય? આવે એમાં? શુભભાવ દયા, દાનના વિકલ્પમાં એ આત્મા આવે? આત્મા આવે તો આત્મા એ રૂપે થઈ જાય. આત્મા એમાં આવે જ નહિ. એ તો બાહ્ય ચીજ છે. વિભાવ તે સ્વભાવ ન થાય, સ્વભાવ તે વિભાવ ન થાય. એમ બે અરસપરસ વાત લીધી ને અહીંયાં તો? સમજાણું કાંઈ?

‘તે અપ્પાણુ ણ હોહિ’ જે શરીરાદિ કલ્પા, ઉદયભાવ કલ્પા તે. એ પંચાચાર-જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, તપાચાર. એવા જે આઠના વિકલ્પો. આઠ (ગુણ્યા) પાંચ, ચાલીશ. જેને એ આઠ હોય એ. સમકિતના આઠ આચાર આવે ને? નિઃશંક ને નિઃકાંક્ષિત ને વ્યવહારના, હોં! અને જ્ઞાનાચારના (વિકલ્પો)-કાળે ભણવું ને વિનયે ભણવું ને... આહાહા...! ઓલો તો કહે છે કે, શાસ્ત્રની સ્વાધ્યાય (કરે તો) નિર્જરા થાય. એમ કાલે આવ્યું હતું. અરે...! સાંભળને, ભગવાન! તને ખબર નથી, બાપુ! બાપુ! એ તો વિકલ્પ ઊઠે છે, ભાઈ! ત્યારે એનું પર

ઉપર લક્ષ છે. એ વિકલ્પરૂપે પ્રભુ થાય છે? અને વિકલ્પ આ રૂપે થાય છે? એ વિકલ્પનું રૂપ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે? અને આ સ્વરૂપ વિકલ્પરૂપે આવી જાય છે? આહાહા...! કહો, સમજાય છે કે નહિ આમાં? એ ‘મલૂકચંદભાઈ’! શું કરવું પણ હવે આમાં? હોંશ ઊડી જશે. મંદિર કરવું છે ને હોંશ ઊડી જશે.

અમે કરી શકીએ એમ માને તો હોંશ રહે. કહો, ‘વાસુદેવભાઈ’! શું કરવું હવે આમાં? આહાહા...! અરે પ્રભુ! તું ક્યાં છો? જો તો ખરી. તું જ્યાં છો ત્યાં વિકાર નથી અને વિકાર જ્યાં છે ત્યાં તું નથી. ભાઈ! ન્યાયથી તો સમજવું પડશે.

વિકાર જે પુણ્ય-પાપના વિકલ્પોની વિકાર, વિભાવદશા (થાય છે) ત્યાં ભગવાન ચિદાનંદનો સ્વભાવ એમાં નથી અને એ વિભાવ સ્વભાવરૂપે ત્રણકાળમાં થતાં નથી. આહાહા...! કહો, સમજાય છે કે નહિ આમાં? એ... ‘જીતુ’ શું કીધું? ક્યાં ગયો તારો...? બોલો!

મુમુક્ષુ :- વિભાવ સ્વભાવરૂપે ન થાય.

ઉત્તર :- એટલે? સ્વભાવ એટલે શું? વિભાવ એટલે શું? તારા વતી ઇ આપે? જુઓ! એને જ્યાં-ત્યાં મોટો ઠરાવે છે. પછી શું કીધું?

ભગવાન સ્ફટિક રત્ન જેવો ચૈતન્ય નિર્મળાનંદ પ્રભુ, એ પુણ્ય-પાપના મલિનભાવ અને શરીરાદિ અજીવભાવ. પુણ્ય-પાપના આસ્રવભાવ – કર્મ, શરીર અજીવભાવ, એ અજીવભાવ, આસ્રવભાવ એ સ્વભાવભાવ-આત્મારૂપે થતાં નથી અને ભગવાનઆત્મા ચૈતન્યગોળો ધ્રુવ અનાદિઅનંત સત્ત્વ આનંદકંદ, એ પોતે વિભાવરૂપે એટલે આસ્રવરૂપે કે અજીવરૂપે થતો નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

ત્રણ તત્ત્વ નિરાળા છે કે નહિ? અજીવ, આસ્રવ અને આત્મા. ચાલો! એ.. ‘ધીરુભાઈ’! અજીવ-કર્મ, શરીર, વાણી બધા ધૂળ અજીવ અને અંદર શુભ-અશુભભાવ ઊઠે તે આસ્રવ. આસ્રવ એટલે નવા આવરણનું કારણ. મલિનભાવ. આ-સ્રવવું. એમાં આત્મા ન આવે. એ તો મલિનભાવ કૃત્રિમ છે. તો કહે છે કે, એ આસ્રવભાવ દયા, દાન, વ્રતના પરિણામમાં આત્મા ન આવે અને એ આસ્રવભાવ આત્મારૂપે થાય નહિ. આત્મારૂપે થયા વિના ઇ લાભ કેમ કરી શકે? કહો, સમજાણું કાંઈ આમાં?

‘દેહાદિષ્ઠ જે પર કહિયા’ શબ્દો તો ઇ નો ઇ છે, ઓલામાં (–દસમી ગાથામાં) હતો ઇ. ઇ નો ઇ છે. ‘તે અપ્પાણુ ન હોઈ’ ઓલામાં ‘તે અપ્પાણુ મુણેઈ’ હતું. આ ‘અપ્પાણુ ન હોઈ’ (છે). બસ! એટલો (ફેર છે). ‘ઈષ્ઠ જાણેવિણુ જીવ તુહું અપ્પા અપ્પ મુણેઈ.’ એમ જાણીને, ‘એમ સમજીને...’ એમ સમજીને. એવું જ જ્યાં સ્વરૂપ છે, જ્ઞાનસૂર્ય પ્રભુ વિકલ્પના વિભાવરૂપે કદી થયો નથી, અજીવરૂપે કદી થતો નથી, એ વિકારના ભાવ અને અજીવના ભાવ, સ્વભાવરૂપે-ચૈતન્યરૂપે થતાં નથી, એમ જાણીને. કહો, સમજાણું કાંઈ?

‘ઈષ્ઠ જાણેવિણુ’ ‘એમ સમજીને...’ શું સમજીને? જુઓ! ભિન્ન પાડી દીધું. ભગવાન

સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, એ વિકલ્પના વિભાવમાં આવતો નથી અને એ વિભાવ સ્વભાવરૂપે કોઈ દિ' પરિણમતા અને થતાં નથી. જડ રજકણ કર્મ શરીર તે કંઈ આત્મામાં આવતા (નથી), આત્મારૂપે થતાં નથી. ભગવાનઆત્માનું રૂપ, રજકણ કર્મપણે કે શરીરપણે થતાં નથી. આમ સમજીને. આમ સત્ય છે તેમ સમજીને, એમ. આ રીતે જ વસ્તુ છે એમ સમજીને. એ સમજીને (કહ્યું) એ નવી સમજણની પર્યાય થઈ. પર્યાય એટલે અવસ્થા, નવી અવસ્થા થઈ. આ ભગવાન, આ વિકારરૂપે થતો નથી. વિકાર તે સ્વભાવરૂપે થતાં નથી. બે વચ્ચેનું ભેદજ્ઞાન થઈને, સમજીને 'હે જીવ!' 'તું અપ્પા અપ્પ મુણેહિ' 'તું પોતાને આત્મા જાણ,...' જુઓ! આ પાછા આમ અંદરમાં લાવ્યા.

ભગવાન ચૈતન્યસૂર્ય પ્રભુ, જે વિભાવરૂપે થતો નથી, વિભાવ સ્વભાવરૂપે થતાં નથી. એમ જાણીને તું આત્મા તરફ જો. 'તું પોતાને આત્મા જાણ, યથાર્થ આત્માનું જ્ઞાન કર.' સ્વરૂપ શુદ્ધ સ્વરૂપ ભગવાન, એના તરફનો ઝુકાવ કરીને જો કે, આ આત્મા! આ આત્મા એકલો જ્ઞાનનો સાગર, આનંદની મૂર્તિ તે આત્મા. એમ બે વચ્ચેની સમજણ કરી આત્માને જાણ, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? બે વાત કરી આમ. પછી આમ વળ (એમ કહ્યું).

'હે જીવ!' 'તું અપ્પા અપ્પ મુણેહિ' 'તું પોતાને આત્મા જાણ,...' જ્ઞાનાનંદને જ્ઞાનાનંદ જાણ. શુદ્ધ ભગવાનઆત્મા, એને તું આત્મા જાણ. એ તો આમ (અંદર) વળી ગયો. રાગને પરરૂપે જાણ્યા, સ્વભાવ સ્વભાવ છે એમ જાણ્યું. એ જાણીને જ્ઞાન સ્વભાવમાં વળ્યું. આ આત્મા છે તે હું, એમ જાણ. એને સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન, સ્વરૂપાચરણ દશા કહે છે. લ્યો, વળી ત્રણ આવી ગયા. સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન, સ્વરૂપાચરણ. ભારે ઝીણી વાતું. આહાહા...! બીજે જાય તો બધી વાત સમજાય એવી લાગે અને આ (સાંભળે તો એમ લાગે કે આ) શું કહે છે? આ જ સત્ય છે, ઈ તો ઊંધા ગોટા છે. પરની દયા પાળો, એમ કહેનાર પોતા સિવાય પરના કામ કરી શકું છું, એનો અર્થ કે મારાથી એ ચીજ જુદી નથી એટલે કે એ અને અમે બેય એક છીએ માટે હું ત્યાં કામ કરી શકું છું, એટલે એને અને આત્માને બેને એક માન્યા. સમજાણું કાંઈ? આ જુદું અને હું જુદો. એની કોણ દયા પાળે? એની અવસ્થાને કોણ કરે? જે જુદી દશા છે, જે જુદા પદાર્થ છે એ જુદાને જુદા કામ કરે, જુદાને આત્મા કેમ એનું કામ કરે? સમજાણું કાંઈ?

આ શરીરનું, કર્મનું, દેશનું, કુટુંબનું એ પરવસ્તુ છે કે તું છો? તો પર છે તો પરના કામ તું કરી શકે છો? પરના કામ કર તો એનો અર્થ કે તું ત્યાં એકમેક થઈ ગયો. કરનારો કાર્યમાં ભળી ગયો, કરનારો કાર્યમાં ભળી ગયો, પોતાના સત્ત્વનો નાશ કરીને પરરૂપે થઈ ગયો, એમ તે માન્યું. એ... 'ધીરુભાઈ'! હેં? આ સંચા-બંચા કોણ કરતું હશે મોટા ન્યાં? ઓલા નાના ભાઈ કહે, ઈ એને પૂછો. આનું કેમ કરવું છે? એમ. બુદ્ધિવાળાને પૂછે કે નહિ? એ..ઈ...! 'ચીમનભાઈ'! ભારે વાત, ભાઈ! ઓલો કહે, ત્યારે પૂછવું શું કરવા? એ..ઈ...!

મુમુક્ષુ :- બે ભાઈ વચ્ચે તકરાર થાય તો મોટાભાઈ એમ જ કહે કે, મેં કર્યું છે. તું ક્યાં હતો?

ઉત્તર :- તું ક્યાં હતો હમણાનો? રાખવું છે ને! મોટો ભાગ લેવો છે ને એમાંથી. અહીં ઘણા એવા આવ્યા છે, હોં! અમારી પાસે. પણ કાંઈ કર્યું નથી, તું મફતનો શું કરવા મંડ્યો છો? કીધું. મોટો રળતો હોય, પચાસ-પંચાવન થઈ ગયા હોય, હવે કહે કે, નાના ભાઈઓ હોય, સરખા ભાગ પાડો. પણ ભાઈસાહેબ! આ ત્રીસ વર્ષથી હું પીલાઉં છું. એમાં બે-ચાર લાખ ભેગા થયા, તું કહે કે, બરાબર ત્રણ ભાગ પાડો. પણ ત્રણ પાડો તો હવે મારે શું કરવું? ઓલા કહે કે, ક્યાં આપણે અત્યાર સુધી જુદા પડ્યા છીએ? ત્રણ ભેગા છીએ, સરખા ભાગ પાડો. પણ ભાઈસાહેબ! તમે તો હવે રળવાને તૈયાર થયા અને મારી કડચું (-કમર) ભાંગી. ત્રણ ભાગ આપો, એમાં બીજું કાંઈ ચાલે એવું નથી હવે. એ.. શેઠ! આવું થાય છે. એ.. ‘ધીરુભાઈ’! અમારી પાસે તો બધા દાખલા સહિત છે, હોં! આહાહા..! અરે...! કાંઈ કર્યું નથી, એમ અહીં કહે છે. એ.. ‘મોહનભાઈ’! તમારે તો એકલો છોકરો એટલે શું (હોય)?

અહીં તો કહે છે કે, તું ત્રણે કાળે એકલો જ છો, એમ કહે છે. ‘અપ્પાણુ મુળેઈ’, ‘અપ્પાણુ મુળેઈ’ આત્મા તે શું કરે? આત્મા ‘મુળેઈ’, આત્મા શું કરે? રાગને કરે? પરને કરે? પર એનાથી જુદો છે. એ જુદું જુદાનું કરે તો બે એક થઈ જાય છે. સમજાણું કાંઈ? આહા..! કેમ હશે, ‘ચીમનભાઈ’? હેં? તમે તો બહારમાં બહુ હોંશિયાર કહેવાઓ. કહો, સમજાણું?

‘એમ સમજીને હે જીવ! તું પોતાને આત્મા જાણ,...’ બહુ ટૂંકામાં પોતે કહ્યું છે ને? જીવને સંબોધવા માટે કહ્યું છું અથવા મારા સંબોધન (માટે કહ્યું છું), છેલ્લું એમ કહેશે. મેં પણ મારા આત્મા માટે આ એના ઘોલન માટે આ શાસ્ત્ર બન્યું છે. હું તો મારું ઘોલન કરું છું, એમ કહે છે. છેલ્લી ગાથા આવે છે ને? ‘યથાર્થ આત્માનું જ્ઞાન કર.’ લ્યો! અગિયાર (ગાથા પૂરી) થઈ.

આત્મજ્ઞાની જ નિર્વાણ પામે છે.

અપ્પા અપ્પઝ જહ્ મુણહિ તઝ ણિવ્વાણ લહેહિ।

પર અપ્પા જઝ મુણહિ તુહં તહુ સંસાર ભમેહિ।।૧૨।।

નિજને જાણે નિજરૂપ, તો પોતે શિવ થાય,

પરરૂપ માને આત્મને, તો ભવભ્રમણ ન જાય. ૧૨.

અન્વયાર્થ :- (જહ્) જો (અપ્પા અપ્પઝ મુણહિ) આત્મા આત્માને સમજશે (તો ણિવ્વાણ લહેહિ) તો નિર્વાણ પામશે. (જઝ) જો (પર અપ્પા મુણહિ) પર પદાર્થોને આત્મા માનશે (તહુ તુહં સંસાર ભમેહિ) તો તું સંસારમાં ભ્રમણ કરીશ.

બાર. ‘આત્મજ્ઞાની જ નિર્વાણ પામે છે.’ બારમી (ગાથા). આત્માના ભાનવાળા, તેને મુક્તિ થાય છે. આત્માના ભાનવિનાવાળાને સંસાર રખડવું થાય છે. એમાં બેય વાત છે.

અપ્પા અપ્પઝ જહ્ મુણહિ તઝ ણિવ્વાણ લહેહિ।

પર અપ્પા જઝ મુણહિ તુહં તહુ સંસાર ભમેહિ।।૧૨।।

‘જો આત્મા આત્માને સમજશે...’ અર્થાત્ ભગવાનઆત્મા જ્ઞાન, દર્શન, આનંદનો પિંડ પ્રભુ જ્ઞાતા-દેષ્ટા એ જ મારું સ્વરૂપ ને એ હું આત્મા. એમ આત્માને પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવવાળો સમજશે. ભગવાનઆત્મા એ પોતે શુદ્ધ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદાદિ શુદ્ધ સ્વભાવભાળો શુદ્ધ સ્વરૂપે આત્મા (છે) એમ જે સમજશે ‘તો નિર્વાણ પામશે.’ તો તેમાં એકાકાર થઈને જેને આત્મા જાણ્યો એમાં દષ્ટિ માંડીને એકાકાર થઈને પૂર્ણાનંદરૂપી નિર્વાણ નામ મુક્તિને પામશે. સમજાણું કાંઈ? બહુ ટૂંકું.

‘અપ્પા અપ્પઝ જહ્ મુણહિ’ ‘જહ્ મુણહિ’ એમ છે ને? ‘જો આત્મા આત્માને સમજશે...’ જો તું ભગવાનઆત્માને આત્મા તરીકે જ્ઞાનાનંદ ચૈતન્યસૂર્ય તરીકે અંદર ભગવાનને જો જો, તું જાણ, સમજ તો ઈ છૂટા તત્ત્વને છૂટું જાણતા અલ્પકાળમાં તદ્દન છૂટું નિર્વાણપદને પામશે. સમજાણું કાંઈ? એમાં ને એમાં ઘોલન કરતાં નિર્વાણને પામશે, એમ કહે છે. સમજાણું આમાં? કે, ભઈ! આત્મા તો જાણ્યો, લ્યો! તો નિર્વાણ પામશે. વચમાં પછી કરવાનું શું? કે, ઈ આત્મા ચૈતન્યજ્યોત જ્ઞાયકમૂર્તિ છે એમ જાણ્યું, આ એમાં ને એમાં જાણવું... જાણવું... જાણવું... જાણવું... જાણવું... રહી ગયું, એ સ્થિર થતાં વીતરાગતાને પામશે. એમાં વચ્ચે વ્યવહાર આવશે એની વાતેય નથી કરી, ભાઈ! આહાહા...! અસ્તિથી જ વાત લીધી છે ને!

ભગવાનઆત્મા, વિકલ્પ પુણ્ય-પાપના વિભાવ વિનાની ચીજ, એવી ચીજને ‘અપ્પઝ’ આત્માએ આત્માને જાણ્યો. આહાહા...! બસ! એમાં એ જાણ્યું, આ હું.. આ હું.. આ હું..



એવી જે દષ્ટિ ને સ્થિરતા (થઈ) એ નિર્વાણને પામશે. ઈ આત્માનું સાધન થઈને, આત્માનું સાધન આત્મા જ કરીને, આત્માનું સાધન આત્મા વડે કરીને આત્મા નિર્વાણ નામ મુક્તિને પામશે. કહો, સમજાણું કાંઈ? ઝીણું કાંઈક પડે તો થોડું વિચારવું. થોડું તો હળવે હળવે કહીએ છીએ, કાંઈ એકદમ નથી કહેતા. તમે પ્રોફેસરો તો બહુ એકદમ (બોલો). એ.. ‘રતિભાઈ’! હળવે હળવે તો કહીએ છીએ. એમાં થોડો વિચારનો અવકાશ (રહે છે). આહાહા..!

આમ ચૈતન્યપ્રભુ, ચૈતન્યપ્રકાશની મૂર્તિ. આ પ્રકાશનો પ્રકાશક, રાગનો પ્રકાશક, જડનો પ્રકાશક. રાગનો આત્મા નહિ, જડનો આત્મા નહિ. જડ અને રાગનો પ્રકાશક અને પોતાના સ્વરૂપનો પણ પ્રકાશક. સમજાણું કાંઈ? એવા પ્રકાશક સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા(ને) આમ જાણ્યો કે, આ તો પ્રકાશનો પુંજ જ પ્રભુ સ્વપરને પ્રકાશે એ ચીજ છે. પરને પોતાનું માને એ ચીજ છે જ નહિ એમાં. સમજાય છે કાંઈ? અને તે પરને પ્રકાશે છે. એ પર છે માટે પ્રકાશે છે એમેય નથી. એ પોતાનો પ્રકાશક સ્વભાવ સ્વ અને પરને પ્રકાશની સત્તાની હયાતીથી સ્વ ને પરને પ્રકાશે છે. પરની હયાતીને લઈને પરને પ્રકાશે છે, એમ નથી. સમજાણું કાંઈ આમાં? એ..ઈ...! આહાહા..!

કહે છે કે, ધીરો તો થા, ભાઈ! બાપા! તારા ઘર તેં કોઈ દિ’ જોયા નથી. પરઘરમાં આથડ્યો જ્યાં-ત્યાં. પરઘરમાં આથડ્યો. આ કર્યું ને આ કર્યું, શુભ-અશુભ વિકલ્પો ઊઠ્યા, વિકાર કર્યા એ બધું પરઘર છે. સ્વઘરને જોયા નથી. ક્યાંક આવ્યું હતું ખરું, ભજન હમણાં આવ્યું હતું. ઓલામાં આવ્યું હતું-‘વીરવાણી.. વીરવાણી..’ ‘વીરવાણી’ આવ્યું હતું ને? એમાં મોઢા આગળ એક વાક્ય હતું, પરઘરનું, હોં! એવું હતું. કીધું, હવે બધા બોલવા માંડ્યા છે. સ્વઘર લોકો પણ કહે, હોં! સમજાય છે? હવે અમારે ઘર બાંધવું છે. હવે ક્યાં સુધી (આમ રહેવું)? ઘર બાંધવું હોય તો એમ ને એમ નહિ ચાલે. સમજાણું? એમ અહીં કહે છે, બાપા! તારું ઘર તારે બાંધવું છે કે નહિ? એ રાગ ને વિકલ્પ વિનાનો પ્રભુ એમાં તું દષ્ટિ દે તો એ તારું ઘર બંધાણું-એકાગ્ર થયો અને એમાંથી કમે કમે જ્ઞાન પાર્કું ઘર થઈ જશે. મોક્ષ.. મોક્ષ.. મોક્ષ.

‘અપ્પા અપ્પડ જડ મુણહિ તત્ત ણિવ્વાણ લહેહિ!’ હવે ગુલાંટ ખાય છે. ‘પર અપ્પા જડ મુણહિ’ હવે આમ કહે છે. પણ ‘પર પદાર્થને આત્મા માનશે...’ પણ આત્મા સિવાયના વિભાવ, વિકલ્પ ને શરીર, કર્મ, ઉદયભાવ ને ઉદય વિકારાદિ, અશુદ્ધ મલિનભાવ, જે જેની ચીજમાં નથી, ક્ષણિક વિકારી ભાવ કાયમી ચીજ નથી. એવા ‘પર પદાર્થને આત્મા માનશે...’ એને જે આત્મા માનશે કે, આ પણ હું, આ અસ્તિત્વમાં પણ હું. એ રાગ ને વિકલ્પના હોવાપણામાં હું, એનાથી છૂટશે નહિ. એટલે એ સંસારમાં રખડશે. ભારે ટૂંકું, ભાઈ! ભારે માલ કાઢ્યો છે ને, પ્રભુ!

‘પર અપ્પા જડ મુણહિ’ જુઓને ઓલામાં પણ ‘જડ મુણહિ’. એમ જો આત્માને

આત્મા જાણે તો તો મુક્તિ (પામશે). આત્માને પર જાણે, આત્મા આત્મા તરીકે હોવાપણે જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધ હોવાપણે જાણ્યો તો હોવાપણે એકલો નિર્મળાનંદ મુક્તિમાં રહી ગયો. આત્મા પરપણે જાણે ‘પર અપ્પા જત મુણિહિ’ (પર) પદાર્થને આત્મા માનશે ‘તહુ તુહું સંસાર મમેહિ’. તો તું જેને તું માને છો એ ચીજ સંસાર છે. વિકાર પર એ સંસાર છે. એને પોતાનો માનીને એમાં ને એમાં રહીશ અને સંસારમાં રહીશ. સમજાણું કાંઈ? આરે...! આવી વાતું કઠણ પડે. આવી (વાત) પહેલી સાંભળી હતી? હવે એણે રસ લીધો. અહીં ઓલામાં છોકરા બેઠા. કીધું, ઠીક કર્યું આ. સમજાણું આમાં? એ.. ‘વાસુદેવભાઈ’! જુઓ! આ વાત કરે છે. જુઓ, આ!

‘પર અપ્પા જત મુણિહિ તહુ તુહું’ તો તું ‘સંસાર મમેહિ’. જો વિકારને, શરીરને, કર્મને જે સ્વરૂપમાં નથી તેને, તેના અસ્તિત્વમાં તારું અસ્તિત્વ માન્યું, બસ! એ છૂટશે નહિ એટલે તેમાં રખડીશ. એનું નામ સંસાર, એનું નામ સંસાર. સમજાણું કાંઈ? મુક્તિ અને સંસાર બેયની વાત એક ગાથામાં સમાડી દીધી. (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

### ક્રમબદ્ધપર્યાયના ભણકાર!

આચાર્યદેવે પહેલેથી જ ક્રમબદ્ધપર્યાયના ભણકારા મૂકતા આવ્યા છે—

‘જીવ પદાર્થ કેવો છે’ તેનું વર્ણન કરતાં બીજી ગાથામાં કહ્યું હતું કે ‘ક્રમરૂપ અને અક્રમરૂપ પ્રવર્તતા અનેક ભાવો જેનો સ્વભાવ હોવાથી જેણે ગુણ-પર્યાયો અંગીકાર કર્યા છે’. પર્યાય કર્મવર્તી હોય છે અને ગુણ સહવર્તી હોય છે. એમ કહીને ત્યાં જીવની ક્રમબદ્ધપર્યાયની વાત બતાવી દીધી છે.

ત્યાર પછી, ૬૨મી ગાથામાં કહ્યું કે ‘વર્ણાદિભાવો, અનુક્રમે આવિર્ભાવ અને તિરોભાવ પામતી એવી તે તે વ્યક્તિઓ (અર્થાત્ પર્યાયો) વડે પુદ્ગલદ્રવ્યની સાથે રહેતા થકા, પુદ્ગલનું વર્ણાદિ સાથે તાદતમ્ય જાહેર કરે છે.’ અહીં અનુક્રમે આવિર્ભાવ અને તિરોભાવ પામવાનું કહીને અજીવની ક્રમબદ્ધપર્યાય બતાવી દીધી છે.

કર્તાકર્મ અધિકારમાં પણ ગા. ૭૬-૭૭-૭૮માં પ્રાપ્ય, વિકાર્ય અને નિર્વિત્ય એમ ત્રણ પ્રકારના કર્મની વાત કરીને ક્રમબદ્ધપર્યાયની વાત ગોઠવી દીધી છે. ‘પ્રાપ્ય’ એટલે, દ્રવ્યમાં જે સમયે જે પર્યાય નિયમિત છે તે ક્રમબદ્ધપર્યાયને તે સમયે તે દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરે છે-પહોંચી વળે છે, તેથી તેને ‘પ્રાપ્ય કર્મ’ કહેવાય છે.

(આત્મધર્મ - ઓગસ્ટ ૨૦૦૮)